

Ismonaliyeva Mahbuba Jabarali qizi

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Email: ismonaliyeva94@gmail.com

+998 99 407 60 81

POLVON OBRAZI BADIY KONSEPT SIFATIDA

Annotatsiya: Ushbu maqolada polvon obrazi qadimiy kurash san'ati va polvonlik qadriyatlari asosida shakllangan polvon konseptining ifoda etish vositasi ekanligi tahlil qilinadi. 70-yillar o'zbek nasrida polvon obrazining faollashuvi jamiyatni polvon konsepti ifoda etgan qadriyatlar asosida anglash ehtiyojining natijasi ekanligi ko'rib chiqiladi. Ushbu davr adabiyoti namunalari asosida polvon obrazi va polvon konseptining munosabati o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Polvon obrazi, polvon konsepti, polvon motiv obrazi, turg'unlik yillari, polvonlik qadriyatlari.

Исмоналиева Махбуба Жабаралиевна

Докторант Андижанского государственного университета

Email: ismonaliyeva94@gmail.com

+998 99 407 60 81

Аннотация: В данной статье анализируется образ борца как средство выражения концепции борца, сформированной на основе древнего искусства борьбы и ценностей борьбы. Считается, что активизация образа борца в узбекской прозе 70-х годов является результатом необходимости понимания общества на основе ценностей, выражаемых концепцией борца. Связь образа борца и понятия борца изучается на образцах литературы этого периода.

Ключевые слова: образ борца, концепция борца, мотив образа борца, годы застоя, ценности борьбы.

Ismonaliyeva Mahbuba Jabarali kizi

Doctoral student of Andijan State University

Email: ismonaliyeva94@gmail.com

Abstract: This article analyzes the image of a wrestler as a means of expressing the concept of a wrestler formed on the basis of the ancient art of wrestling and the values of wrestling. It is considered that the activation of the image of the wrestler in the Uzbek prose of the 70s is the result of the need to understand the society based on the values expressed by the concept of the wrestler. The relationship between the image of a wrestler and the concept of a wrestler is studied based on the samples of the literature of this period.

Keywords: image of wrestler, concept of wrestler, image of wrestler motive, years of stagnation, values of wrestling.

Kirish

Urushdan keyingi tiklanish yillarida yoʻl qoʻyilgan xatolar, shuningdek, milliy respublika xalqlarining doimo mafkuraviy-siyosiy asoratga solinishi 70 – 80-yillarga kelib Sovet Ittifoqida ijtimoiy-iqtisodiy tanazzulga sabab boʻldi. Bunday vaziyat aholining turmush sharoitini yanada ogʻirlashtirdi va, oʻz navbatida, kommunistik jamiyat haqidagi gʻoyalarning puch, vaʼdalarning yolgʻon ekanligini koʻrsatdi. “Turgʻunlik yillari” nomini olgan ushbu davr millat tafakkuriga ham salbiy taʼsir oʻtkazdi: maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarga boʻlgan munosabat oʻzgardi, jamiyat hayotida ularning ahamiyati yoʻqolib bordi, poraxoʻrlik, qonunbuzarlik, koʻzboʻyamachilik avj oldi. Oʻzbek xalqining milliy qadriyatlari oyogʻosti etildi, ular diniy xurofot sifatida tanqid ostiga olindi. Sanʼat va adabiyotni baynalminallashtirish orqali milliy ruh va oʻzlikni yoʻq qilishga harakat qilindi. Mana shunday omillar 70 – 80-yillar adabiyotida milliy-maʼnaviy qadriyatlarni qayta anglash ehtiyojini paydo qildi va bu ehtiyoj qadriyatlarni oʻz shaxsiyatida mujassam etgan insonlar hayotini badiiy talqin etish masalasini yuzaga chiqardi. Ushbu davr adabiyotida turkiy qavmlarning etnik tafakkuri rivojida hosil boʻlgan “alplik tizimi” xususiyatlari bilan oʻzbek xalqi qadriyatlari uygʻunligida shakllangan eʼtiqod egalari boʻlgan polvon obrazining faollashuvi mavjud sharoitda qadriyatlarning ijtimoiy ahamiyatini anglash ehtiyoji bilan bogʻliq holda yuz berdi.

Adabiyotlar tahlili

Said Ahmadning “Qirq besh kun” romani o`zbek xalqining jasorati, qudratining timsoli bo`lgan Katta Farg`ona kanalining bunyod etilishiga bag`ishlangan. Asarda o`zbek polvoni obrazining badiiy talqini orqali ijodkorning mavjud davrga nisbatan estetik ideali ifoda etilgan, xalq birdamligi, o`ziga xos turmush tarzi jamiyat hayoti bilan muqoyasa qilingan. Ushbu asar yaratilganidan ikki yil o`tib, ya`ni 1976-yilda yozilgan Tog`ay Murodning “Yulduzlar mangu yonadi” qissasida esa polvonlik qadriyatlari mavjud davr shart-sharoitini anglash vositasi sifatida talqin etiladi. 80-yillarda yozilgan “Jimjitlik” romanida Said Ahmad polvonlar hayotiga qayta murojaat qiladi, ammo muallif o`zining badiiy niyati, ma`naviy-axloqiy tubanlashgan jamiyatdan hosil bo`lgan kayfiyati o`laroq, ushbu asarida polvon obraziga nisbatan kinoyaviy munosabatda bo`ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada jahon adabiyotshunosligida yangi tadqiqot yo`nalishi bo`lgan kognitiv poetika tamoyillariga murojaat etildi, polvon konseptini anglash vositasi sifatida tadqiq etishda kognitiv-konseptual tahlil metodi, shuningdek, asarlarni yaratilgan davri bilan bog`liqlikda o`rganishda tasniflash va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tahlillar va natijalar

Said Ahmadning “Qirq besh kun” romanida o`zbek polvonlari obrazi Katta Farg`ona kanali qurilishining qahramonlari sifatida talqin etiladi. Muallif xalqning bunyodkorligi, mehnat jasoratini yuqori pafosda tasvirlaydi. 30-yillar texnika imkoniyatiga nisbatan qurilish miqyosining ulkanligi, shuningdek, siyosiy-iqtisodiy totalitar sharoitdan kelib chiqib ushbu bunyodkorlikning xalq turmushida fojialar yasagani tabiiy. Ammo muallifning qurilish bilan bog`liq voqelikka g`oyaviy-hissiy munosabati (Adib kanal qurilish ishlarida fotosuratchi vazifasida ishlagan. Qurilish jarayoni lavhalarini doimiy muhrlab borish muallifga voqelikni teran anglash imkoniyatini bergan) o`laroq, xalqning og`ir mehnat sharoitiga qaramay birdamligidan hosil bo`lgan ko`tarinki kayfiyati ifodasiga kengroq e`tibor qaratiladiki, bu ana shu voqelikni mavjud ijtimoiy-siyosiy sharoit ta`sirida

millatning parokanda bo'lishi, jamiyatning ma'naviy-axloqiy tanazzuli bilan muqoyasa qilishdan hosil bo'lgan. Qiyoslash natijasida esa polvonlar hayoti orqali ijtimoiy munosabatlarda qadriyatlar reallashuvi shaxs ruhiy-ma'naviy yuksalishining asosi sifatida davr ijtimoiy-axloqiy tubanlashuvining sabablarini anglash vositasiga aylangan.

Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" qissasida davr ijtimoiy-madaniy sharoiti, jamiyatning ma'naviy-ruhiy holati polvon konsepti asosida badiiy talqin etilgan. Qahramonlarning hayotdagi pozistiyasi hamda ularning o'zaro yoki muhit bilan ziddiyatlari qadriyatlarga turlicha munosabatning natijasida kelib chiqadi va uni badiiy idrok etish asar konsepsiyasiga asos bo'ladi. Ma'lumki, nobop ijtimoiy-siyosiy sharoit munosabatlarda qadriyatlarning reallashmasligi, axloqiy me'yorlarning buzilishi va uning oqibatida jamiyatning ma'naviy tanazzuliga sabab bo'ladi. Bo'ri polvon hayotida do'sti Nasim va qishloqning eski raisi bilan sodir bo'lgan voqealar mavjud davr shart-sharoitlari bilan bog'liqlikda idrok etiladi. Shuningdek, asarda ba'zi xarakterlarga nisbatan kinoyaviy munosabat mavjudki, bu muhit kishilari bilan muallif estetik idealining zid ekanligida voqe bo'ladi.

Davr adabiyotida polvon obrazi badiiy talqinlariga murojat jamiyatni ijtimoiy-siyosiy isloh etish, millat ruhiyatiga singib borayotgan illatlarning ildizini anglash ehtiyoji bilan bog'liqdir. Agar "Qirq besh kun" romanida xalqning hamjihatligi va jasoratini ulug'lash orqali jamiyat tafakkurida milliy birlik tushunchasini uyg'otish maqsad qilingan bo'lsa, "Yulduzlar mangu yonadi" asariga kelib obraz talqinlariga davr ijtimoiy-axloqiy sharoitini tahlil etish funksiyalari qo'shildiki, bu polvon obrazini o'zbek nasrida o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turuvchi xarakter darajasiga ko'tardi.

80-yillarga kelib "Paxta ishi", "O'zbek ishi" kabi uydirmalar bilan butun ittifoqda o'zbek xalqini badnom qilishga harakat qilindi. Paxta dalasida umri xazon bo'lgan insonlar hayoti endi qamoq, surgun, o'lim fojialari bilan butkul barbod etildi. Sho'ro hukumatining xalqlar boshiga solgan kulfatlari ichida ulg'aygan, 50-yillar repressiyasida "xalq dushmani" sifatida qamoqqa olingan Said Ahmad

Markazning o'z "umri"ni saqlab qolish uchun qilayotgan yana bir nayrangini anglab yetgandi. Uning mana shu yillarda yaratilgan "Jimjitlik" romanida davr manzaralari, mutega aylangan, boshiga solingan barcha kulfatlarni jim kuzatayotgan xalq fojiasi tasvirlanadi. Agar "Qirq besh kun" romanida polvon obrazi talqini polvon konseptiga mos ravishda *milliy birlik, oriyat, jasorat* tushunchalarini ifoda etgan bo'lsa, "Jimjitlik" asaridagi polvon obrazi talqinida bunday ifoda kuzatilmaydi. Balki ijtimoiy-siyosiy nopok davrda o'zligini yo'qotgan, Mirvali saltanatining qo'g'irchog'iga aylangan Nasim, Ja'far, Nizom, Rajab kabi polvonlarning qilmishlariga nisbatan yozuvchining kinoyaviy munosabati mavjudki, asar voqealariga ayol polvon – Habiba Bobodo'stova obrazining kiritilishi, uning halolligi va oriyati, el orasida yuksak or-nomusi uchun ulug'lanib kelingan, ammo mavjud shart-sharoitda ma'naviy qiyofasini yo'qotgan nomard polvonlarga kontrast qo'yiladi va endi muallif kinoyasi qahramonlar botgan razolatgagina emas, balki unga sabab bo'lgan, insonlarni o'zligidan ayirib, qadr-qimmatini paymol etgan davrga qaratiladi.

70 – 80- yillar adabiyoti ijodkorlarining asarlarida polvon konsepti asosida o'zbek xalqi qadriyatlarini anglashga intilish, jamiyat va undagi munosabatlarni badiiy tadqiq etish ehtiyoji natijasida polvon obrazi talqinlarining takrorlanishi, o'zbek nasrida polvon motiv obrazining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Keyingi davr adabiyotida, jumladan, mustaqillik davri qissa va hikoyalarida polvon obrazi orqali ijtimoiy-axloqiy munosabatlarni tahlil etish, totalitar tuzumda "quvg'in qilingan qadriyatlar"ni tiklashga intilish, obraz badiiy talqini ko'lamini yanada oshirdi. Aytish joizki, bu davr adabiyoti ijodkorlari ham o'z asarlarida o'tmish ustozlari ijodida sayqallanib, polvon motiv obrazini shakllantirgan xususiyatlardan, ya'ni polvon timsolida o'zbek xalqi qadriyatlarining mujassamligi, polvonlarning ana shu qadriyatlardan kelib chiquvchi hayot tarzi va e'tiqodi, polvonning kurash sahnasi va uning ijtimoiy munosabatlardagi o'rmini tasvirlash orqali qadriyatlarni qayta anglash va anglatish imkoniyati mavjudligidan ijodiy foydalandilar. Shuningdek, polvon obrazi talqin etilgan asarlarda o'ziga xos syujet motivining takrorlanishi kuzatiladi, ya'ni qahramon asl polvonlik nimada ekanligini anglashi,

uning ma'naviy yuksalishi hayotda nimanidir boy berishi, asosan, yaqin insonidan judo bo'lishi orqali yuz beradi. Masalan, Lutfinisa o'limidan so'ng Azizxonda hayot ma'nosi nimada ekanligi anglash jarayoni boshlanadi va el-yurt, ota-onasi oldida qilgan ishlarini mulohaza qila boshlaydi. Bo'ri polvon esa do'stining yolg'oni bilan Momoqizdan ayrilishi, aldov va ayriliqdan hosil bo'lgan iztirob unda polvonlik e'tiqodining shakllanishi va, ayni chog'da, ichki ruhiy muvozanatga kelishiga sabab bo'ladi. Ushbu syujet motivlari qahramonning ma'naviy-axloqiy shakllanishini ochib berish orqali asar badiiy konsepsiyasini tashkil etgan polvon konseptining ifodasini mustahkamlaydi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, o'zbek polvoni timsolini motiv obraz sifatida shakllantirgan xususiyatlar, avvalo, qadimiy kurash san'ati rivoji bilan bog'liq holda hosil bo'lib borgan polvonlik qadriyatlarini bilan bog'liqdir. Zero, bu qadriyatlar asta-sekin ularning yashash tarzi, hayotiy e'tiqodlarining asosiga aylangan. Shuningdek, polvonlarning kelib chiqishi qadimiy qahramonlik jasorati hamda turkiy elatlar mifologiyasidagi "alplik tizimi" bilan bog'lanadi, qahramon so'zi bilan yondosh ishlatilgan pahlavon leksikasining etimologik shakllanish jarayonida polvon shakliga o'tishi ham buni dalillaydi. Kurash san'ati asosida shakllangan polvonlik qadriyatlarini mardlik, or-nomus, halolik kabi tushunchalar tashkil etib, aynan shu sababdan jismoniy kamolotga etgan har bir kurashchi polvonlik qadriyatlarini davrada isbotlay olsagina haqiqiy polvon sifatida e'tirof etilgan. Polvon shaxsiyatida mujassamlashgan bunday jihatlar xalq turmushida ularni jismoniy ustun toifa sifatidagina emas, balki jasorati, mardligi, oriyati bilan ham boshqalardan yuqori qabul qilinishiga sabab bo'lgan va bu narsa ularning hayoti, turmush-tarziga doimiy ta'sir o'tkazgan. Xalq tafakkurida polvon tushunchasi ana shunday ikki tomonlama ma'no kasb etib, uning birlamchi ma'nosiga milliy o'ziga xoslik va qadriyatlar ifodasining qo'shilishi uni milliy-madaniy dunyoqarash birligi – polvon konsepti sifatida shakllantirgan.

Xulosalar

Polvon konsepti *halollik, oriyat, jasorat, g'urur, nomus* kabi qadriyatlar *kurash* va *polvon* tushunchalarining lug'aviy ma'nosi ustiga qo'shilishidan hosil

boʻlgan oʻzbek xalqining milliy-madaniy tafakkuri, dunyoqarashining birligidir. Qadim zamonlardan kurash sanʼati asosida shakllanib kelgan, polvon shaxsining qanday boʻlishi kerakligi haqidagi qoidalar polvonlik qadriyatlari sifatida qabul qilinib, uning anʼana va shaxs maʼnaviyati bilan uygʻunligi, milliy tafakkur tizimida ushbu qadriyatlarni polvon konseptiga aylantirdi. Mavjud davrni anglashga intilish, jamiyatda qadriyatlarning reallashmasligi, uning sabablari va oqibatini polvon konsepti asosida badiiy tadqiq etish adabiyotda polvon obrazining faollashuviga olib keldi. Demak, ijodkorning mavjud davrni anglashi polvon konsepti asosida sodir boʻlsa, uni asarda ifoda etish polvon obrazi vositasida amalga oshiriladi.

Adabiyotlar:

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
2. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lugʻati. – Toshkent: Akademnashr, 2010. – 400 b.
3. Sheraliyeva M. Hozirgi oʻzbek nasrida kinoya. – Toshkent: Akademnashr, 2010. – 224 b.
4. Said Ahmad. Ufq. – Toshkent: Sano-standart, 2016. – 640 b.
5. Said Ahmad. Jimjitlik. – Toshkent: Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1989. – 320 b.
6. Togʻay Murod. Yulduzlar mangu yonadi. – Toshkent: Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1989. – 92 b.
7. Togʻay Murod. Ot kishnagan oqshom. – Toshkent: Sharq, 1994. – 464 b.